

Катерина Маравська
Аспірант,
Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків
<http://orcid.org/0000-0002-7103-4350>
master-profi83@ukr.net

НОРМАТИВНІСТЬ ПОВЕДІНКИ КУРСАНТА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ МВС УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ

У статті розглядаються теоретичні аспекти проблеми нормативності поведінки курсантів закладів вищої освіти Міністерства внутрішніх справ України зі специфічними умовами навчання. Здійснено соціально-психологічний аналіз проблеми нормативності в роботах відомих українських, російських та закордонних вчених. Визначено зміст понять: «норма», «нормативність», «нормативна ситуація», «нормативна поведінка». Проведено аналіз нормативної структури навчальної діяльності курсантів закладів вищої освіти Міністерства внутрішніх справ України зі специфічними умовами навчання. Визначено чинники, умови та етапи розвитку нормативної поведінки курсантів. Досліджено, яким чином відбувається засвоєння норм закладу вищої освіти Міністерства внутрішніх справ України зі специфічними умовами навчання: норм-заборон, норм-рамок та норм-зразків. Проаналізовано факт, що в процесі життя при переході людини з однієї вікової сходини на іншу розвивається система групових норм. При цьому на кожному наступному етапі можливе активне використання правил нормативної взаємодії, які людина засвоїла на попередньому етапі перебування в освітньому середовищі. Проаналізовано модель входження особистості в референтну групу та надано коротку характеристику проходження кожної стадії: адаптації, індивідуалізації та інтеграції. Досліджено типи нормативної поведінки: цілеспрямована; нормативна поведінка, яка супроводжується рухами та діями, що не контролюються; нормативна поведінка, що переривається. Визначено, що прийняття нормативного рішення залежить від фактора спілкування та групових взаємин в процесі спільної діяльності, а засвоєння норм залежить від здатності особистості до рефлексії ознак нормативної ситуації. Зроблено висновок, що розвиток нормативності поведінки курсантів відбувається в референтній групі та нормативній ситуації під впливом різноманітних факторів та обставин і залежить від послідовного засвоєння рівнів норми, а також характеризується прийняттям зовнішніх соціальних норм та специфічних правил і норм навчального закладу.

Ключові слова: поведінкова норма; нормативна ситуація; нормативна поведінка; курсант; заклади вищої освіти МВС України; специфічні умови навчання.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Вивчення проблеми нормативної поведінки курсантів закладів вищої освіти МВС України зі специфічними умовами навчання є актуальною, оскільки реформування органів внутрішніх справ, створення поліції зумовило трансформацію професійних, корпоративних цінностей, моделі професійної поведінки, правової та професійної культури працівників. Функціонування мережі закладів вищої освіти МВС України здійснюється на засадах наближення умов освітньо-службового середовища до

умов майбутньої професійної діяльності, що робить можливим цілеспрямоване формування особистості майбутніх поліцейських, полегшує засвоєння професійних і особистісних норм, моделей поведінки курсантами вже в стінах вишу.

Зміст професійно-нормативної поведінки курсантів закладів вищої освіти МВС України, її критерії, рівні прояву та інші складові зазначеного психолого-юридичного феномену залишаються недостатньо розробленими і потребують уточнення для потреб психологічного забезпечення освітнього процесу та подальшої професійної діяльності майбутніх поліцейських.

Питання нормативності поведінки курсантів закладів вищої освіти МВС України зі специфічними умовами навчання є важливим в контексті їх адаптації до умов вишу та професійного становлення. Добре відомий той факт, що одні курсанти досить легко та швидко приймають норми, цінності, еталони, шаблони поведінки, які існують у навчальному закладі та пов'язані з майбутньою професією поліцейського. Інші ж, навпаки, переживають певні труднощі в оволодінні новими зразками поведінки, порушують дисципліну, отримують незадовільні оцінки, пропускають заняття тощо. Визначити зміст і межі професійно-нормативної поведінки курсанта важливо в практичному сенсі – для уточнення критеріїв професійно-психологічного відбору, визначення «груп ризику», формулювання завдань психопрофілактичної і виховної роботи. Для цього необхідно здійснити теоретичний аналіз проблеми професійно-нормативної поведінки курсантів закладів вищої освіти МВС України, окреслити підходи до визначення нормативності поведінки особистості, та змісту професійно-нормативної поведінки курсанта як більш вузького феномену.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Низка авторів, зокрема М. І. Бобнева, С. О. Гарькавець, В. М. Кудрявцев, Т. Парсонс, В. Д. Плахов та інші в своїх наукових працях досліджували проблему нормативності особистості, даючи відповіді на питання: «що таке норма?», «яким чином

відбувається її засвоєння?», «які особливості нормативної поведінки?» та, власне, «що таке нормативна поведінка?».

Так, В. М. Кудрявцев вважав, що нормативність способу життя полягає в його тісному зв'язку із конкретними соціальними нормами. Нормативність способу життя проявляється, на його думку, в конкретних правилах поведінки людей, які є наслідком способу життя. Такі правила поведінки закріплюються в соціальних нормах, які регулюють суспільні відносини, що виникають в різних сферах життя [1, с. 70–71].

Проблему визначення нормативності поведінки розглядав у своїх працях Д. Юм. Він зазначав, що не можливо з міркувань про факти визначити міркування про норми, тобто з того, що «є» неможливо логічно коректно перейти до того, що «повинно бути» [2, с. 618]. Це свідчить на користь того, що нормативність – завжди зовнішньо задана, вона не витікає зі змісту поведінки, яка не обмежується, не контролюється і не спрямовується ззовні. Такими зовнішніми моделями поведінки є соціальні норми.

В працях вчених містяться визначення соціальної норми, які мають як окремі схожі риси, так і певні відмінності. Підґрунтям всього цього є досить складний зміст соціальних норм, а також наявність великих можливостей їх розгляду в рамках численних підходів. Як правило, дослідники аналізують зміст та призначення цього феномену з різних сторін, що призводить до неоднозначного розуміння його суті [3, с. 147]. Поняття «професійно-нормативна поведінка поліцейського» взагалі комплексно не досліджувалось.

Тому **мета статті** полягає у теоретичному дослідженні проблеми нормативності особистості; визначенні понять: «норма», «нормативність», «нормативна ситуація», «нормативна поведінка»; чинників та умов виникнення нормативної поведінки, етапів її розвитку та проблеми інтеріоризації соціальних норм курсантами закладів вищої освіти МВС України.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під час життя людина вивчає та засвоює різноманітні норми та правила поведінки, які історично та культурно зумовлені у суспільстві. Тим самим вона вчиться не тільки вирішувати власні задачі та досягати поставленої мети, а і взаємодіяти з іншими людьми, будувати та підтримувати взаємовідносини. Проблема оцінки поведінки та її наслідків – міждисциплінарна, що призвело до існування низки методологічних підходів та відповідної термінології.

Історично першим був клінічний підхід, в межах якого було визначено низку варіантів «нетипової» поведінки: девіантна, асоціальна, анормальна, делінквентна тощо. При цьому поняття нормальної поведінки розглядалось у такому аспекті, що «нормальним» вважається усе, що відповідає прийнятому у певній науці (спочатку – в психіатрії) та у певний час нормі-еталону.

Термін «нормативність» зустрічається у працях психологів та спеціалістів інших галузей (О. А. Лукашева, Е. Г. Ліпатов, О. В. Лисун, О. К. Пащенко та ін.). Так, О. А. Лукашева під нормативністю розуміє форму об'єктивно необхідних зв'язків та способів взаємодії людей [4].

На думку Е. Г. Ліпатова, нормативність – це не тільки форма буття соціальних інтересів та потреб, а ще й процес формування та виявлення способів існування соціальної реальності [5].

О. В. Лисун зазначає, що нормативність – це властивість свідомості, що розвивається «по спіралі»; сукупність взаємообумовлених нормативних якостей (воля, свобода, відповідальність), реалізацією яких є органічний процес, направлений на забезпечення цілісності людського життя та діяльності у суспільній організації [6].

О. К. Пащенко пропонує розглядати нормативність як ступінь засвоєння норми. [7].

Е. А. Нурмухаметов розглядає нормативність як характеристику особистості, що відображає процес засвоєння соціальної норми і виступає необхідною умовою існування особистості в онтогенезі [8, с. 912].

П. А. Сорокун вважає, що поведінка та діяльність мають нормативний характер, «... регламентується не нормативними завданнями, а законами, моральними нормами, звичаями та традиціями, які існують у суспільстві» [9, с. 65]. Також він вважає, що «... поведінка та діяльність не можуть здійснюватися без внутрішніх психічних явищ, які виконують спонукаючу, пізнавальну та регулятивну функції» [9, с. 70], тобто нормативність поведінки має психічні джерела, але зумовлена соціально.

Відомий психолог В. Л. Васильєв, як і інші дослідники питання нормативності, зазначає, що «... нормативна поведінка особистості характеризується деякими психологічними особливостями та закономірностями. Вона розгортається в соціальній проблемній ситуації, їй притаманні складні сполучення свідомих і несвідомих компонентів та рівнів психічної діяльності, включає в себе процеси вироблення та прийняття нормативних рішень, складні психічні операції та дії з нормами як умовами нормативної задачі та поведінки» [10, с. 112].

Також В. Л. Васильєв вважає, що «... правослухняна поведінка є результатом соціалізації, у процесі якої відбувається засвоєння суб'єктом моральних та правових заборон, соціальних стереотипів поведінки, що, у свою чергу, визначається груповою та індивідуальною правосвідомістю, почуттям соціальної відповідальності, правовою інтуїцією та ін.» [11].

У своєму дослідженні Т. П. Маралова використовує термін «особистісна нормативність», під яким розуміє не тільки акт прийняття людиною соціальних норм, але й той факт, що вони стають її внутрішніми нормами, які вона захищає, відстоює, які стають її життєвими принципами, визначають її поведінку та вчинки [12].

М. І. Єнікеев під соціально-нормативною поведінкою розуміє таку поведінку, в якій цілі, засоби та наслідки не суперечать інтересам суспільства, закладеним у правових нормах [13, с. 231].

Наведені вище поняття свідчать про той факт, що поведінка має нормативну складову, яка визначається сферою та функціями діяльності

особистості. Прийняття нормативного рішення залежить від фактора спілкування та групових взаємин в процесі спільної діяльності.

Деякі вчені, зокрема М. Є. Веракса, вважають, що однією з найважливіших характеристик людини як особистості є здатність до створення та поширення нових норм. При цьому соціальну норму слід розглядати, передусім, як зіткнення тенденцій індивіда та групи, коли культура має біологічну напруженість, обмежуючи натуральну, природну поведінку людини [14, с. 100].

В своїй роботі В. Д. Плахов зазначає, що норма є специфічною соціальною якістю, яка виділена з реальних процесів та зв'язків (відносин), які існують не тільки і не стільки в об'єктах реальності, але й у суспільній свідомості. Одиниця норми виникає в ситуації, коли речі підлягають порівнянню зіставленням один з одним, коли їх «натуральне» існування «... зникає у самому акті порівняння» [15, с. 307]. Т. Шибутані так зазначав роль зовнішньої оцінки в ситуації порівняння: «... більшість людей усвідомлюють роль, яку вони грають, тільки в незвичних обставинах» [16, с. 46–47].

Соціальні норми виконують роль інструмента соціального регулювання та контролю. Сама соціальна норма визначає ту межу, міру, інтервал допустимої, обов'язкової поведінки, діяльності людей, соціальних груп, соціальних організацій [17, с. 145].

Професійне середовище закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання продукує специфічні моральні норми: норми-заборони, норми-рамки та норми-зразки. Норми-заборони закріплені в нормативних документах. Вони вказують курсантам правила поведінки і службового спілкування під час навчання, несення служби в добовому наряді та під час звільнення. Порухення цих норм проявляється у вигляді несумлінного або пасивного виконання службових обов'язків, порушень дисципліни, аморальних вчинках.

Якщо норми-заборони примушують курсантів чітко виконувати вимоги нормативних документів, то норми-рамки визначають межі їхніх допустимих дій та допомагають активізувати їх діяльність. До них можна віднести чесність,

справедливість, субординацію та ін. Ці норми прописані в моральних кодексах, статутах та ін.

Норми-зразки полягають в авторитеті суспільної думки та самосвідомості. Вони є моделлю професійної поведінки, починаючи з ідеалів, потім мають практичний характер [18].

С. О. Гарькавець вважає, що у реальному житті людини завжди існує вибір між тим, яким бути і чому бути саме таким, а не іншим. Цей вибір обумовлений двома чинниками – внутрішніми особистісними особливостями та зовнішніми середовищними обставинами. Водночас, знання норми сприяє тому, що будь-які соціальні норми перетворюються у норми особистісні. Саме такий їх характер змушує індивіда діяти певним нормативним чином, не на підставі зовнішнього тиску, а на підставі власних переконань. Проте, у дотриманні соціальних норм ми спостерігаємо діалектичне поєднання зовнішнього примусу й особистісної свободи [19, с. 111].

Розглядаючи взаємодію курсанта із середовищем навчального закладу зі специфічними умовами навчання як системою нормативної ситуації, нормативна ситуація визначає певні правила поведінки.

М. Є. Веракса пропонує в якості аналізу ситуації розглядати нормативну ситуацію, яка характеризується сукупністю факторів, умов та обставин, які висуваються суспільством індивіду. В цій ситуації виділяють зовнішню обставину (ознаку ситуацій) та правило (зазначений спосіб дій). В нормативній ситуації суб'єкт не є пасивним, він погоджує свої дії із зазначеними нормативними правилами. І нормативна ситуація визначається простором активності суб'єкта [20].

Н. А. Корзинкіна зазначає, що «... нормативна ситуація може бути зрозумілою як ситуація, в якій одна чи декілька можливостей обрані в якості культурної норми і виступають у вигляді правила, у відповідності до якого необхідно діяти в певних зовнішніх обставинах» [21, с. 63].

А. К. Пащенко виділив чотири рівні норми: імпульсивний, польовий, рольовий та нормативний, кожен з яких має свої характерні ознаки, які відображають рівень нормативності людини.

Застосовуючи їх при вивченні нормативної поведінки курсантів закладів вищої освіти МВС України, можемо навести коротку характеристику ознак їхньої поведінки, притаманної кожному рівню норми.

Перший рівень засвоєння нормативної ситуації – імпульсивний. На цьому рівні в процесі знаходження або засвоєння нормативної ситуації у курсанта виникає емоційна реакція на зовнішні ознаки певної ситуації. На цьому етапі курсант засвоює тип відношення до цієї ситуації старшого начальника, який є для нього певним еталоном. Курсанти намагаються реалізувати свої потреби, але ще не знають засобів реалізації певних можливостей, не мають відповідних моделей мислення, переживання та поведінки.

Другий рівень засвоєння нормативної ситуації – польовий. На цьому рівні курсанти виділяють конкретні зовнішні ознаки, притаманні нормативній ситуації. Вони засвоюють ознаки норми: час, місце та порядок дій. Рівень засвоюється тоді, коли у курсанта виникає здатність виокремити ознаки та можливості реалізації власних потреб в контексті конкретних ситуацій професійної діяльності чи дозвілля.

Третій рівень засвоєння нормативної ситуації – рольовий. На цьому рівні курсант розрізняє зовнішні ознаки за ступенем емоційної привабливості, він розуміє принципи конкретних взаємин, у нього виникає сформована поведінка у відповідності до правил поведінки в навчальній групі чи у вищій в цілому.

Четвертий рівень засвоєння нормативної ситуації – нормативний. Цей рівень характеризує цілеспрямовану поведінку, її легкість. Поведінка є непереривною, її не супроводжують будь-які інші дії. В конкретній ситуації курсант вже використовує свої власні уявлення, а не зовнішні ознаки ситуації [22, с. 302–303]. Виникає можливість і здатність будувати поведінку проактивно, чи надситуаційно, тобто створювати певні ситуації чи умови для їх виникнення задля досягнення власних цілей у межах виконуваної ролі.

Аналізуючи проблему перетворення зовнішньої норми на механізм організації поведінки людей, та, як наслідок, перетворення зовнішніх процесів у внутрішні, В. І. Слободчиков вказував, що таким «особливим механізмом ... може бути лише рефлексія» [23, с. 18]. Процес рефлексії активізується лише тоді, коли у людини виникає ставлення до нормативної ситуації. Про це писав В. Д. Плахов: «... мірна ситуація виникає лише тоді, коли суб'єкт вступає в мірне відношення до дійсності» [15, с. 10–11].

М. Є. Веракса також стверджує, що головною властивістю нормативної (культурної) поведінки є рефлексивність. На його думку, людина, опинившись в будь-якій нормативній ситуації (новій або тій, що вже існує), повинна вміти розрізняти та інтерпретувати правила, які «прив'язані» до обставин, вона фактично «... повинна відповідати на питання: що і як можна робити в цих зовнішніх обставинах, а що робити не можна, тобто вона повинна постійно займатися рефлексією» [14, с. 88].

Вступаючи до навчального закладу МВС України, присягаючи на вірність українському народу, колишній школяр стає курсантом – членом поліцейської спільноти, і від того, якими якостями вона наділена, залежить соціально-психологічний розвиток особистості майбутнього охоронця правопорядку.

Курсантська група – формально створена спільнота – є референтною групою, де відбувається безпосередній розвиток особистості майбутнього поліцейського. Модель входження особистості в референтну для неї спільноту, розроблена А. В. Петровським, показує, що незалежно від віку індивіду та типу референтної для неї групи при входженні в неї особистість неминуче та послідовно повинна пройти три стадії – адаптації, індивідуалізації та інтеграції [24].

Стадія адаптації характеризується активним засвоєнням діючих у спільноті норм, оволодінням відповідних форм та засобів діяльності. При цьому дещо втрачається здатність прояву власної індивідуальності. Настання стадії індивідуалізації свідчить про наявне протиріччя між необхідністю «бути як всі», яке сформувалося на стадії адаптації, та задоволенням потреби індивіда в

персоналізації. Стадія інтеграції визначається наявністю протиріччя між прагненням до персоналізації індивіда, яке задовольняється на попередній стадії, та потребою групи приймати лише ті прояви індивіда, які забезпечують успішність спільної діяльності [25, с. 110].

Тобто, для того, щоб курсант міг вільно відчувати себе членом групи, він повинен дотримуватись норм навчальної групи та відповідати їм. Відповідність власних норм курсанта нормам курсантської групи є умовою його успішної адаптації до умов навчання. І. А. Мнацаканян зазначила, що процес ефективної адаптації залежить від ступеня адекватного сприйняття людиною своєї соціальної позиції, своїх якостей та соціальних зв'язків [26, с. 191].

С. О. Гарькавець вказує, що генеза соціально-нормативної поведінки пов'язана з розвитком особистості, її самосвідомості, а протидія соціальним нормам, їхня ревізія та власне розвиток пов'язані з вирішенням особистісних проблем. І тому самосвідомість особистості власне й визначає її соціально-нормативну позицію. Така позиція може бути індивідуалістичною (я так вважаю), приєднання до позиції оточуючих (я згоден з іншими – колективістська, групова) та амбівалентного ставлення (мені однаково) [19, с. 112].

Н. А. Корзинкіна виділяє дві форми поведінки, які демонструє особистість в ситуаціях нормативної невизначеності: нормативну поведінку та ненормативну поведінку. Нормативна поведінка буває трьох типів:

1. Цілеспрямованою, тобто такою нормативною поведінкою, що легко виконується, при якій важливим є характер виконання, а не результат. При цьому дія не переривається та не супроводжується будь-якими іншими видами дій.

2. Нормативна поведінка, яка супроводжується рухами та діями, які не контролюються. Може проявлятися в тому, що під час виконання завдання людина розкочується на стільці або перебирає волосся тощо (імпульсивна поведінка).

3. Нормативна поведінка, що переривається, проявляється в тому, що при виконання нормативної дії людина не закінчує її, переключається на іншу дію, а потім знову повертається до незавершеної дії [21, с. 119–122].

Важливим є той факт, що в процесі життя при переході людини з однієї вікової сходи на іншу розвивається система групових норм. Дошкільник, який відвідує групу дитсадка, засвоює норми і правила дошкільного закладу освіти; школяр, коли стає членом класу, починає засвоювати правила та норми групової взаємодії з однолітками та дорослими, які оточують його в просторі закладу освіти; студент в процесі професійної освіти опиняється в ситуації необхідності засвоювати не тільки норми, які притаманні навчальному закладу, але й норми професійної спільноти [22, с. 302].

При цьому людина дуже часто не до кінця розуміє механізми групового впливу та правила формування міжособистісних відносин, проте вона може достатньо активно використовувати правила нормативної взаємодії, які вона засвоїла на попередньому етапі перебування в освітньому середовищі.

Тобто, нормативність є властивістю засвоєння норми або нормативної ситуації. А її розвиток складається в послідовному вивченні, засвоєнні та застосуванні правил поведінки, які залежать від конкретної ситуації.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На підставі викладеного можемо зробити такі висновки. Нормативність особистості є її характеристикою, що відображає процес засвоєння соціальних норм і виступає необхідною умовою існування особистості в онтогенезі. Серед механізмів перетворення зовнішніх норм у внутрішні провідним, на думку вчених, є рефлексія.

Поведінка особистості має нормативну складову, яка визначається сферою та функціями її діяльності. Прийняття нормативних рішень та ймовірність нормативної поведінки особистості залежать від фактора спілкування та групових взаємовідносин в процесі спільної діяльності.

Професійне середовище закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання продукує специфічні моральні норми: норми-заборони, норми-рамки та норми-зразки, а суб'єкт-суб'єктні відносини безпосередньо впливають на розвиток нормативної поведінки курсантів.

Нормативна поведінка курсанта закладів вищої освіти МВС України формується в нормативній ситуації в референтній групі під впливом різноманітних факторів та обставин і залежить від послідовного засвоєння рівнів норми, а також характеризується прийняттям зовнішніх соціальних норм та специфічних правил і норм навчального закладу, їх засвоєнням і трансформуванням у власні внутрішні норми, які поступово сформують його життєві принципи і ідеали.

Список використаних джерел

1. Кудрявцев В. Н., Бородин С. В., Кудрявцев Ю. В. Социальные отклонения. Москва, 1989. 365 с.
2. Юм Д. Трактат о человеческой природе. Соч. : в 2 т. Т. 1. Москва : Мысль, 1965. 847 с.
3. Никишова Н. В. Понятие и сущность социальной нормы: социально-философский анализ. Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. Тамбов : ООО Издательство "Грамота". 2014. № 1(39), часть 2. С. 147–149.
4. Лукашева Е. А. Человек, право, цивилизации. Нормативно-ценностное измерение. Москва: Норма, 2009. 384 с.
5. Липатов Э. Г. Нормативность правовых явлений: дис. ... канд. психол. наук. Саратов, 1996. 188 с.
6. Лысун О. В. Нормативность сознания как условие и ресурс развития цивилизации: дис. ... канд. филос. наук. Хабаровск, 2006. 142 с.
7. Пащенко А. К. Развитие нормативного поведения младших школьников: Структурно-диалектический подход. Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2012. 196 с.
8. Нурмухаметов Э. А. К вопросу о структуре нормативности как характеристике личности. Вестник Башкирского университета. 2013. Т. 18. № 3. С. 912–915.
9. Сорокун П. А. Основы психологии. Псков : ПГПУ, 2005. 312 с.
10. Васильев В. Л. Юридическая психология. Санкт-Петербург: Питер, 2009. 608 с.
11. Васильев В. Л. Юридическая психология. Санкт-Петербург: Питер, 2000. 638 с.
12. Маралова Т. П. Взаимосвязь личностной нормативности и личностных качеств у студентов вузов. Ученые записки Череповецкого государственного университета. 2016. № 2. С. 10–15
13. Еникеев М. И. Основы общей и юридической психологии: учебник для вузов. Москва : Юрист, 1996. 631 с.
14. Веракса Н. Е. Личность и культура: структурно-диалектический подход. Перемены. 2000. № 1. С. 81–107

15. Плахов В. Д. Социальные нормы: философские основы общей теории. Москва: «Мысль», 1985. 255 с.
16. Шибутани Т. Социальная психология / общ. ред. и послесл. проф. Г. В. Осипова; пер. с англ. В. Б. Ольшанского. Москва, 1969. 536 с.
17. Бязрова Т. Т. Социальная норма и социальные отклонения в поведении. Актуальные вопросы современной науки. Сборник научных трудов под общей ред. Чернова С. С. Новосибирск : НГТУ, 2010. Выпуск 15. 278 с.
18. Булах С. И. Формирование нравственного сознания личности курсанта вуза МВД России средствами массовой информации: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Барнаул, 2002. 198 с.
19. Гарькавец С. О. Природа та генеза соціально-нормативної поведінки особистості. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Проблеми сучасної психології. 2013. Випуск 19. С. 106–114.
20. Веракса Н. Е. Нормативная ситуация как фактор психического развития детей. Ежегодник Российского психологического общества. Санкт-Петербург, 2003. Т. 2. С. 93–96
21. Корзинкина Н. А. Особенности поведения подростка в типичных ситуациях социального взаимодействия с заданной нормой: дис. ... канд. психол. наук. Москва, 2005. 153 с.
22. Пашенко А. К. Структурно-диалектический подход к пониманию проблемы нормативного поведения личности. Филология и культура. 2012. № 3(29). С. 299–304.
23. Слободчиков В. И. Психологические проблемы становления внутреннего мира человека. Вопросы психологии, 1986. № 6.
24. Социальная психология: учеб. пособие для студ. пед. ин-тов / под. ред. А. В. Петровского. Москва, 1987.
25. Пашенко А. К. Нормативное поведение младших школьников. Научный журнал «Вестник Российского государственного гуманитарного университета». Серия «Психология». Москва, 2010. № 17(61)/10. С. 103–115.
26. Мнацаканян И. А. Адаптация учащихся в новых социокультурных условиях: дис. ... канд. психол. наук. Москва : РГБ, 2004. 191 с.

References

1. Kudryavtsev V. N., Borodin S. V., Kudryavtsev Yu. V. (1989). *Sotsial'nye otkloneniya* [Social deviations]. Moscow, 1989. 365 p. [in Russian]
2. Yum D. (1965). *Traktat o chelovecheskoj prirode* [Treatise on human nature]. Works: in 2 volumes. V. 1. Moscow: Mysl', 1965. 847 p. [in Russian]
3. Nikishova N. V. (2014). *Ponyatie i sushhnost' sotsial'noj normy: sotsial'no-filosofskij analiz. Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i yuridicheskie nauki, kul'turologiya i iskusstvovedenie* [The concept and essence of the social norm: a socio-philosophical analysis. Historical, philosophical, political and legal sciences, cultural studies and art history]. *Voprosy teorii i praktiki* [Theory and practice]. Tambov: ООО Izdatel'stvo "Gramota". 2014. № 1(39), part 2. P. 147–149. [in Russian]
4. Lukasheva E. A. (2009). *Chelovek, pravo, tsivilizatsii. Normativno-tsennostnoe izmerenie* [Man, right, civilization. Regulatory value measurement]. Moscow : Norma, 2009. 384 p. [in Russian]
5. Lipatov E'. G. (1996). *Normativnost' pravovykh yavlenij* [The normative legal phenomena] : dis. ... kand. psikhol. nauk. D. Sc. dissertation. Saratov, 1996. 188 p. [in Russian]
6. Lysun O. V. (2006). *Normativnost' soznaniya kak uslovie i resurs razvitiya tsivilizatsii* [The normativity of consciousness as a condition and resource of civilization development] : dis. ... kand. filos. nauk. D. Sc. dissertation. Khabarovsk, 2006. 142 p. [in Russian]

7. Pashhenko A. K. (2012). *Razvitie normativnogo povedeniya mladshikh shkol'nikov: Strukturno-dialekticheskij podkhod* [The development of the normative behavior of younger students: Structural and dialectical approach]. Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2012. 196 p. [in Russian]
8. Nurmukhametov E'. A. (2013). *K voprosu o strukture normativnosti kak kharakteristike lichnosti* [On the question of the structure of normativity as a characteristic of a personality]. Vestnik Bashkirskogo universiteta [Bulletin of the Bashkir University]. 2013. V. 18. № 3. P. 912–915. [in Russian]
9. Sorokun P. A. (2005). *Osnovy psikhologii* [Fundamentals of psychology]. Pskov : PSPU, 2005. 312 p. [in Russian]
10. Vasil'ev V. L. (2009). *Yuridicheskaya psikhologiya* [Legal psychology]. St. Petersburg : Piter, 2009. 608 p. [in Russian]
11. Vasil'ev V. L. (2000). *Yuridicheskaya psikhologiya* [Legal psychology]. St. Petersburg : Piter, 2000. 638 p. [in Russian]
12. Maralova T. P. (2016). *Vzaimosvyaz' lichnostnoj normativnosti i lichnostnykh kachestv u studentov vuzov* [The relationship of personal normativity and personal qualities of university students]. Uchenye zapiski Cherepovetskogo gosudarstvennogo universiteta [Scientific notes of Cherepovets State University]. 2016. № 2. P. 10–15 [in Russian]
13. Enikeev M. I. (1996). *Osnovy obshhej i yuridicheskoy psikhologii: uchebnik dlya vuzov* [Fundamentals of general and legal psychology: a textbook for universities]. Moscow : Yurist", 1996. 631 p. [in Russian]
14. Veraksa N. E. (2000). *Lichnost' i kul'tura: strukturno-dialekticheskij podkhod* [Personality and culture: a structural-dialectical approach]. Peremeny [Changes]. 2000. № 1. P. 81–107 [in Russian]
15. Plakhov V. D. (1985). *Sotsial'nye normy: filosofskie osnovy obshhej teorii* [Social norms: the philosophical foundations of a general theory]. Moscow: Mysl', 1985. 255 p. [in Russian]
16. Shibutani T. (1969). *Sotsial'naya psikhologiya* [Social Psychology]. Ed. : Osipov G. V. ; tr. from English V. B. Ol'shanskij. Moscow, 1969. 536 p. [in Russian]
17. Byazrova T. T. (2010). *Sotsial'naya norma i sotsial'nye otkloneniya v povedenii* [Social norm and social deviations in behavior]. Aktual'nye voprosy sovremennoj nauki. Sbornik nauchnykh trudov [Actual issues of modern science. Collection of scientific papers]. Ed.: Chernov S.S. Novosibirsk: NGTU, 2010. Issue 15. 278 p. [in Russian]
18. Bulakh S. I. (2002). *Formirovanie npravstvennogo soznaniya lichnosti kursanta vuza MVD Rossii sredstvami massovoj informatsii* [Formation of the moral consciousness of the individual cadet high school of the Ministry of Internal Affairs of Russia mass media] : dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.08. D. Sc. dissertation. Barnaul, 2002. 198 p. [in Russian]
19. Gar'kavets' S. O. (2013). *Pryroda ta geneza sotsial'no-normatyvnoi povedinky osobystosti* [Nature and genesis of social and normative behavior of the individual]. Zbirnyk naukovykh prats' K-PNU imeni Ivana Ogiienka Institutu psikhologii imeni G. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. Problemy suchasnoi psikhologii [Collection of scientific works of the K-PNU named after Ivan Ogiienko of the Institute of Psychology named after G. S. Kostiuk NAPS of Ukraine. Problems of modern psychology]. 2013. Issue 19. P. 106–114. [in Ukrainian]
20. Veraksa N. E. (2003). *Normativnaya situatsiya kak faktor psikhicheskogo razvitiya detej* [Regulatory situation as a factor in the mental development of children]. Ezhegodnik Rossijskogo psikhologicheskogo obshhestva [Yearbook of the Russian Psychological Society]. St. Petersburg, 2003. V.2. P. 93–96 [in Russian]
21. Korzinkina N. A. (2005). *Osobennosti povedeniya podrostka v tipichnykh situatsiyakh sotsial'nogo vzaimodejstviya s zadannoj normoj* [Features of adolescent behavior in typical situations of social interaction with a given norm] : dis. ... kand. psikh. nauk. D.Sc. dissertation. Moscow, 2005. 153 p. [in Russian]
22. Pashhenko A. K. (2012). *Strukturno-dialekticheskij podkhod k ponimaniyu problemy normativnogo povedeniya lichnosti* [Structural-dialectical approach to understanding the problem of

the normative behavior of the individual]. *Filologiya i kul'tura* [Philology and culture]. 2012. № 3 (29). P. 299–304. [in Russian]

23. Slobodchikov V. I. (1986). *Psikhologicheskie problemy stanovleniya vnutrennego mira cheloveka* [Psychological problems of the formation of the inner world of man]. *Voprosy psikhologii* [Psychology issues]. 1986. № 6. P. 14–23. [in Russian]

24. *Sotsial'naya psikhologiya: ucheb. posobie dlya stud. ped. in-tov* [Social psychology: studies. allowance for stud. of ped. Universities]. Ed.: Petrovskij A. V. Moscow, 1987. [in Russian]

25. Pashhenko A. K. (2010). *Normativnoe povedenie mladshikh shkol'nikov* [The normative behavior of younger schoolchildren]. *Nauchnyj zhurnal «Vestnik Rossijskogo gosudarstvennogo gumanitarnogo universiteta». Seriya «Psikhologiya»* [Scientific journal "Bulletin of the Russian State University for the Humanities." Series "Psychology"]. Moscow, 2010. № 17(61)/10. P. 103–115. [in Russian]

26. Mnatsakanyan I. A. (2004). *Adaptatsiya uchashhikhsya v novykh sotsiokul'turnykh usloviyakh* [Adaptation of students in the new socio-cultural conditions] : dis. ... kand. psikhol. nauk. D.Sc. dissertation. Moscow : RGB, 2004. 191 p. [in Russian]

Kateryna Maravska. Normality Behavior of Cadets Higher Education Institution of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: Theoretical Aspects of the Problem

The article deals with theoretical aspects of the problem of normative behavior of cadets of institutions of higher education of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine with specific learning conditions. The socio-psychological analysis of normative problem in the works of well-known Ukrainian, Russian and foreign scientists was carried out. The content of the concepts is defined: "norm", "normative", "normative situation", "normative behavior". The analysis of normative structure of educational activity of cadets of institutions of higher education of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine with specific learning conditions was conducted. The factors, conditions and stages of development of normative behavior of cadets are determined. It is explored how the norms of the institution of higher education of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine with the specific learning conditions are being mastered: norms-prohibitions, norms-frameworks and norms-standards. The fact that in the process of life during the transition of a person from one age to another, a system of group norms is developed. At the same time, at each subsequent stage, active use of the rules of normative interaction, which a person has learned at the previous stage of stay in the educational environment, may be actively used. The model of the person's entry into the reference group is analyzed and a brief description of the passage of each stage is given: adaptation, individualization and integration. The types of normative behavior are investigated: purposeful; normative behavior, accompanied by movements and actions that are not controlled; interrupted normative behavior. It is determined that the adoption of a normative decision depends on the factor of communication and group relationships in the process of joint activity, and the assimilation of norms depends on the ability of the individual to reflect the features of the normative situation. It is concluded that the development of normative behavior of cadets takes place in the reference group and the normative situation under the influence of various factors and circumstances and depends on the successive assimilation of the levels of the norm, and is characterized by the adoption of external social norms and specific rules and norms of the educational institution.

Key words: norm; personality; normativity; normative situation; normative behavior; cadet; institution of higher education of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine; specific learning conditions.